Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

BERNARD SHOU DRAMALARIDA MADANIY KONNOTATSIYALAR VA ULARNING USLUBIY AHAMIYATI

Jo‘rayeva Gulrux Baxtiyorovna
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti
e-mail: gulrukhjurayeva279@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24282523

Annotatsiya: Maqolada Bernard Shou dramalaridagi madaniy konnotatsiyalar, ya’ni so‘zlarning asosiy ma’nosiga qo‘shilgan ijtimoiy, tarixiy va milliy-madaniy qo‘shimcha ma’nolar tahlil qilinadi. Tadqiqot Shouning «Pigmalion», «Qurol va odam» hamda «Mayor Barbara» pyesalaridagi sinfiy, onomastik va milliy-madaniy konnotatsiyalarni ajratib, ularning uslubiy vazifalarini aniqlaydi. Madaniy konnotatsiyalar personajning ijtimoiy mavqeini ochish, satirik ta’sirni kuchaytirish va muallifning ijtimoiy tanqidiy pozitsiyasini ifodalash vositasi sifatida qaraladi. Maqolada, shuningdek, bunday konnotatsiyalarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatiladi.
Kalit so‘zlar: konnotatsiya, madaniy konnotatsiya, lingvokulturologiya, Bernard Shou, drama tili, onomastika, sinfiy stratifikatsiya, tarjima.

KIRISH

So‘zning ma’nosi faqat lug‘atda berilgan asosiy ta’rifdan iborat emas. Har bir so‘z ma’lum madaniyatda o‘ziga xos assotsiatsiyalar, baholar va hissiy tuslarni ham ifodalaydi. Bu qo‘shimcha ma’no konnotatsiya deyiladi. Badiiy matnda, ayniqsa dramada, konnotatsiya muhim uslubiy vositaga aylanadi, chunki personaj nutqi va muallif izohlari ko‘pincha so‘zning to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma’nosi emas, balki uning ijtimoiy va madaniy ma’nosi orqali ta’sir qiladi.

Bernard Shou dramalari Viktoriya va Edvard davri Angliyasining ijtimoiy tuzilishini tanqid qiladi. Uning pyesalarida sinfiy mansublik, axloq, boylik va tarbiya kabi tushunchalar so‘zlar orqali, ya’ni ularning madaniy konnotatsiyalari orqali ochiladi. Shuning uchun Shou tilini tushunish uchun faqat leksik ma’noni bilish yetarli emas, balki ingliz jamiyatining madaniy kodini ham bilish kerak.

Maqolaning maqsadi Shou dramalaridagi madaniy konnotatsiyalarning asosiy turlarini aniqlash va ularning uslubiy ahamiyatini ko‘rsatishdir. Tadqiqot uchta savolga javob izlaydi. Birinchidan, Shou pyesalarida qanday madaniy konnotatsiyalar uchraydi? Ikkinchidan, ular personaj xarakteristikasi va satirik ta’sirni qanday shakllantiradi? Uchinchidan, bunday konnotatsiyalarni o‘zbek tiliga o‘tkazishda qanday muammolar yuzaga keladi?

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Madaniy konnotatsiyani tahlil qilish uchun nazariy asos sifatida madaniy tilshunoslik yo‘nalishi tanlandi. F. Sharifianning 2017-yilda nashr etilgan «Cultural Linguistics» kitobida madaniy kognitsiya, madaniy sxemalar, madaniy kategoriyalar va madaniy metaforalar kabi tushunchalar bayon etiladi, ular pragmatika, his-tuyg‘u, siyosiy nutq va madaniyatlararo muloqot kabi sohalarda qo‘llanadi [1]. Bu yondashuvga ko‘ra, so‘z ma’nosi jamoaning umumiy madaniy tasavvurlari bilan bog‘liq, shu sababli konnotatsiyani madaniy sxemalar kontekstida tahlil qilish mumkin.

Shou tilining ijtimoiy jihati bo‘yicha Y. Poorghorban tadqiqoti muhim. Muallif «Pigmalion»ni Metyu Arnoldning «Madaniyat va anarxiya» asari bilan solishtirib, Viktoriya davridagi sinfiy o‘ziga xoslik til orqali qanday shakllanishini ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, Eliza ishchi sinfni, Xiggins yuqori sinfni ifodalaydi va til ularning mavqeini belgilaydi [2]. Bu fikr madaniy konnotatsiyalarning sinfiy ma’nosini tushunish uchun asos bo‘ladi.

Dialekt va uning madaniy qiymati tarjimada qanday uzatilishi masalasi ham o‘rganilgan. Xitoy tiliga qilingan «Pigmalion» tarjimalari tahlilida dialektning qiymati faqat ijtimoiy-madaniy konnotatsiyalar bilan cheklanmasligi mumkinligi ta’kidlanadi [3]. Inglizcha va o‘zbekcha badiiy asarlarda konnotativ ma’no masalasi N. X. Navruzova tadqiqotida ko‘rib chiqilgan, unda ijobiy va salbiy konnotatsiya hamda individual uslub tushunchalari yoritiladi [4].

Tadqiqot sifat tahliliga asoslangan. Material sifatida Shouning «Pigmalion» (1913), «Qurol va odam» (1894) va «Mayor Barbara» (1905) pyesalaridan tanlangan misollar olindi. Tahlil uch bosqichda o‘tkazildi: birinchi bosqichda madaniy konnotatsiyaga ega birliklar ajratildi, ikkinchi bosqichda ular sinfiy, onomastik va milliy-madaniy guruhlarga bo‘lindi, uchinchi bosqichda har bir guruhning uslubiy vazifasi aniqlandi. Maqolada hajmli korpus tahlili o‘tkazilmagan, shu sababli xulosalar tanlangan misollarga tayanadi. Pyesalardan keltirilgan parchalar nashr va sahifa ko‘rsatkichlari bilan solishtirilishi kerak.

KONNOTATSIYA VA MADANIY KONNOTATSIYA TUSHUNCHASI

Konnotatsiya deb so‘zning denotativ, ya’ni predmetga ishora qiluvchi ma’nosiga qo‘shilgan hissiy, baholovchi va uslubiy qo‘shimcha ma’noga aytiladi. Masalan, «uy» va «xonadon» so‘zlari bir xil joyni bildirishi mumkin, ammo ularning uslubiy tusi turlicha. Konnotatsiya ijobiy yoki salbiy bo‘lishi, rasmiy yoki so‘zlashuv uslubiga xos bo‘lishi mumkin [4]. Madaniy konnotatsiya esa bunday qo‘shimcha ma’no ma’lum bir jamoaning tarixi, qadriyatlari va ijtimoiy tuzilishi bilan bog‘liq bo‘lgan holatni bildiradi.

Madaniy konnotatsiyaning o‘ziga xosligi shundaki, uni faqat shu madaniyatga mansub odam darhol anglaydi. Ingliz o‘quvchisi «gentleman» yoki «flower girl» so‘zlarini eshitganda ularning ijtimoiy ma’nosini tushunadi, boshqa madaniyat vakili esa shu so‘zlarning faqat lug‘aviy ma’nosini bilishi mumkin. Sharifian yondashuviga ko‘ra, bunday ma’nolar madaniy sxemalar orqali saqlanadi va tilda ifodalanadi [1]. Shuning uchun madaniy konnotatsiyani tahlil qilish o‘sha jamiyatning ijtimoiy xaritasini bilishni talab qiladi.

SINFIY KONNOTATSIYALAR

Shou dramalaridagi eng yorqin konnotatsiya turi sinfiy konnotatsiyadir. «Pigmalion» pyesasi nomining o‘zidayoq ma’lum madaniy assotsiatsiya bor: bu nom antik afsonadagi haykaltarosh Pigmalion va u yaratgan jonlangan haykal obrazini eslatadi. Shou bu assotsiatsiyadan foydalanib, Xiggins va Eliza munosabatini ijtimoiy tajriba sifatida ko‘rsatadi: professor kambag‘al qizni «yangi» ijtimoiy shaklga solmoqchi bo‘ladi.

Pyesada «lady» (xonim) va «flower girl» (gul sotuvchi qiz) so‘zlari ikki qutb sifatida qo‘llanadi. «Flower girl» so‘zi ko‘cha savdosi, qashshoqlik va past ijtimoiy mavqeni, «lady» esa tarbiya, boylik va hurmatni anglatadi. Shou Elizaning og‘zidan g‘oyani ochiq aytadi: xonim va gul sotuvchi qiz o‘rtasidagi farq uning o‘zini qanday tutishida emas, balki unga qanday munosabatda bo‘lishlarida. Bu gap konnotatsiyaning ijtimoiy tabiatini ochib beradi: so‘zning ma’nosi uni ishlatadigan jamiyatning munosabatiga bog‘liq.

Nutq shakli ham sinfiy konnotatsiya tashuvchisi sifatida ishlaydi. «Cockney» ya’ni Londonning ishchi mahallalariga xos talaffuz va shakllar ingliz o‘quvchisi uchun past ijtimoiy mavqe belgisi bo‘lsa, standart talaffuz yuqori sinf belgisi hisoblanadi. Poorghorban ko‘rsatganidek, til orqali sinfiy o‘ziga xoslik shakllanadi va mustahkamlanadi [2]. Xiggins o‘z mashg‘ulotlarida shu madaniy kodni ongli ravishda o‘zgartirishga urinadi va shu orqali ijtimoiy chegaralarning shartliligini ko‘rsatadi.

Duli obrazi sinfiy konnotatsiyalarning boshqa jihatini ochadi. U o‘zini «undeserving poor» ya’ni munosib bo‘lmagan kambag‘al deb ataydi va «middle class morality» (o‘rta sinf axloqi) ni tanqid qiladi. Bu ifodalar o‘sha davrda xayriya va ijtimoiy yordam haqidagi munozaralarda ishlatilgan toifalarni eslatadi va Shou ularni ironik tarzda o‘zgartiradi: ijtimoiy yordamga loyiq deb hisoblanmaydigan odam o‘z holatini ochiq e’lon qilib, jamiyatning ikki yuzliligini ko‘rsatadi.

ONOMASTIK KONNOTATSIYALAR

Shou personaj ismlarini ko‘pincha konnotativ ma’no bilan tanlaydi. «Pigmalion»dagi «Doolittle» familiyasi inglizcha «do little», ya’ni «oz ish qiladi» birikmasi bilan tovush jihatdan bog‘lanadi va personajning ishyoqmas, hayotga yengil qaraydigan tabiatiga ishora qiladi. «Mayor Barbara»dagi «Undershaft» familiyasi qurol-yarog‘ ishlab chiqaruvchi sanoatchi obrazi bilan uyg‘unlashadi, chunki «shaft» so‘zi qurol qismini ham eslatishi mumkin. «Qurol va odam»dagi shveytsariyalik yollanma askar Blyuntshli familiyasi inglizcha «blunt» ya’ni to‘g‘ri, qo‘pol so‘zi bilan bog‘lanib, uning amaliy va romantikadan xoli xarakterini ko‘rsatadi.

Bunday onomastik konnotatsiyalar tomoshabinga personaj haqida oldindan taxmin beradi va xarakteristikani ixchamlashtiradi. Biroq ularning ta’siri til bilimiga bog‘liq: boshqa til egasi uchun inglizcha so‘z o‘yini yashirin qoladi. Shu sababli onomastik konnotatsiyalar tarjimada alohida e’tibor va izoh talab qiladi. Konnotativ ma’noni individual uslub bilan bog‘liq deb qarash [4] onomastik birliklar tarjimada alohida e’tibor talab qilishini ham ko‘rsatadi.

MILLIY-MADANIY VA TARIXIY KONNOTATSIYALAR

«Qurol va odam» pyesasida voqealar Bolgariya va Serbiya o‘rtasidagi urush fonida rivojlanadi va urushga bo‘lgan romantik qarash tanqid qilinadi. Raina urushni qahramonlik va ulug‘vorlik sifatida tasavvur qiladi, Blyuntshli esa uni charchoq, ochlik va xavf sifatida ko‘radi. Shu qarama-qarshilik «hero» (qahramon), «soldier» (askar) va «war» (urush) so‘zlarining konnotatsiyalarini o‘zgartiradi: bir personaj uchun ular ideal tushuncha, boshqasi uchun esa kundalik haqiqat. Shou shu orqali urush haqidagi an’anaviy madaniy sxemani buzadi [1].

«Mayor Barbara» pyesasida «Salvation Army», ya’ni Najot armiyasi tashkiloti va unga bog‘liq so‘zlar diniy va xayriyaviy konnotatsiyalarga ega. «Major» harbiy unvoni bu yerda diniy faoliyatga ko‘chirilgan, bu esa harbiy va ma’naviy tushunchalarning kutilmagan birikuvini yaratadi. Qurol ishlab chiqaruvchi Andershaft va uning qizi Barbaraning dunyoqarashlari to‘qnashuvi shu konnotatsiyalar fonida ochiladi: pul, kuch va ma’naviyat haqidagi an’anaviy tasavvurlar qayta ko‘rib chiqiladi.

Shou pyesalarida joy nomlari ham madaniy konnotatsiya tashuvchisidir. Kovent-Garden gul bozori «Pigmalion»ning ochilish sahnasida ishchi sinf hayoti bilan, Uimpol-strit esa professor Xiggins yashaydigan yuqori madaniyat dunyosi bilan bog‘lanadi. Ingliz tomoshabini bu nomlardan ijtimoiy mavqeni darhol payqaydi. Xiggins Elizaning talaffuzidan uning Londonning qaysi mahallasidan ekanini aniqlashi ham joy nomlari va nutq o‘rtasidagi madaniy aloqani ko‘rsatadi.

TIL VA IJTIMOIY MOBILLIK: ELIZA TRANSFORMATSIYASI

«Pigmalion»da madaniy konnotatsiyalar bevosita ijtimoiy mobillik masalasi bilan bog‘lanadi. Eliza o‘z nutqini o‘zgartirgach, uning atrofidagilar unga boshqacha munosabatda bo‘ladi: ilgari «gul sotuvchi qiz» deb atalgan inson endi «xonim» sifatida qabul qilinadi. Bu o‘zgarish so‘zlarning konnotatsiyalari odamning ichki fazilatlari emas, balki uning ijtimoiy belgilari bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Poorghorban tahlilida ham til orqali sinfiy mansublikning shakllanishi va uning o‘zgarish imkoniyati muhim o‘rin tutadi [2].

Pyesaning oxirida Eliza yangi mavqeining qiyinchiligini anglaydi: u eski muhitga qaytolmaydi, yangi muhitda esa mustaqil o‘rin topishi osonlashmagan. Shou bu holat orqali jamiyat belgilagan ijtimoiy toifalarning shartliligini ochadi. Konnotatsiyalar o‘zgarishi ijtimoiy haqiqatni o‘zgartirmaydi, ammo uni ko‘rish usulini o‘zgartiradi. Shu sababli pyesaning g‘oyaviy mazmuni ko‘p jihatdan so‘zlarning madaniy ma’nolari ustida qurilgan.

Bu yerda Sharifian ko‘rsatgan madaniy sxema tushunchasi foydali: sxema jamoa a’zolari o‘rtasida umumiy bo‘lgan tasavvurlar to‘plamini ifodalaydi [1]. Ingliz tomoshabini «lady» so‘zini eshitganda tarbiya, nafosat va yuqori mavqe sxemasini faollashtiradi. Shou shu sxemani Elizaning o‘zgarishi orqali ochiq sinovdan o‘tkazadi va uning faqat tashqi belgilarga tayanishini ko‘rsatadi.

AXLOQIY VA IQTISODIY KONNOTATSIYALAR

Shou dramalarida axloq va pul bilan bog‘liq so‘zlar ham madaniy konnotatsiyaga boy. Viktoriya jamiyatida «respectability» ya’ni hurmatga sazovorlik tushunchasi ijtimoiy mavqe va axloqiy

obro‘ bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Shou bu tushunchani tanqid ostiga oladi va uning ko‘pincha moliyaviy farovonlik bilan qo‘llab-quvvatlanishini ko‘rsatadi. Duli obrazi buning yorqin namunasi: u boylikka erishgach, ilgari erkin yurgan odam endi jamiyat talab qiladigan hurmatga sazovor shaklga kirishga majbur bo‘ladi va bundan norozi bo‘ladi.

«Mayor Barbara» pyesasida pul va axloq o‘rtasidagi aloqa yanada ochiqroq ko‘rinadi. Qurol sotib boyigan sanoatchi Andershaft xayriya tashkilotiga katta mablag‘ taklif qiladi va shu orqali «toza» va «iflos» pul tushunchalarini qayta ko‘rib chiqishga undaydi. Bu yerda «toza pul» konnotatsiyasi diniy axloq bilan, «iflos pul» esa jamiyat qoralaydigan faoliyat bilan bog‘lanadi. Shou ularning shartliligini ko‘rsatib, an’anaviy axloqiy baholarni sinovga qo‘yadi.

Iqtisodiy konnotatsiyalar tarjimada alohida muammo tug‘diradi. Pul, kambag‘allik va boylik haqidagi madaniy tasavvurlar jamiyatlarda turlicha. Ingliz jamiyatidagi sinfiy chegara bilan o‘zbek jamiyatidagi ijtimoiy tabaqalanish bir-biriga mos kelmaydi, shu sababli tarjimon bu tushunchalarni shaklan emas, balki funksional jihatdan uzatishga harakat qiladi.

KOMIK VA IRONIK KONNOTATSIYALAR

Shou satirasi ko‘p jihatdan konnotatsiyalar bilan o‘ynashga asoslangan. Komik effekt odatda tomoshabin kutgan ma’no va sahnada eshitilgan ma’no o‘rtasidagi tafovutdan paydo bo‘ladi. Masalan, nozik didli xonimlarga xos deb hisoblangan ibora ishchi sinf vakili og‘zidan chiqsa yoki aksincha, qo‘pol ifoda professor nutqida eshitilsa, kutilgan ijtimoiy kod buziladi va kulgi tug‘iladi. Bu mexanizmda madaniy konnotatsiya hal qiluvchi rol o‘ynaydi, chunki tomoshabin kodni bilmasa, buzilishni ham sezmaydi.

Ironik konnotatsiya ikki qatlamli bo‘ladi: yuzaki qatlam gapning to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma’nosini bersa, chuqur qatlam uning teskarisini yoki tanqidiy baholashni bildiradi. Duli nutqidagi «middle class morality» ifodasi buning namunasi: unda «axloq» so‘zining odatdagi ijobiy konnotatsiyasi ikki yuzlilik ma’nosiga o‘zgaradi. Tomoshabin ikkala qatlamni birgalikda tushunganida satira o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Shu sababli ironik konnotatsiya tomoshabin tomonidan faol izohlashni talab qiladi.

Komik va ironik konnotatsiyalarning tarjimadagi taqdiri o‘ta muhim. Agar tarjimon konnotatsiyani betaraf ifoda bilan almashtirsa, satira kuchsizlanadi va matn oddiy bayonga aylanadi. Shu sababli bunday o‘rinlarda tarjimon so‘zning lug‘aviy ma’nosidan ko‘ra uning ijtimoiy ohangini saqlashga ustuvorlik berishi kerak. Bu qaror ko‘pincha o‘zbek tilidagi mos so‘zlashuv yoki kinoyaviy ifodani topishni talab qiladi.

MADANIY KONNOTATSIYALARNING USLUBIY AHAMIYATI

Madaniy konnotatsiyalar Shou dramalarida to‘rt asosiy uslubiy vazifani bajaradi. Birinchi vazifa — personaj xarakteristikasi. So‘z tanlovi, ism va talaffuz personajning ijtimoiy mavqeini avtor izohisiz ochadi. Ikkinchi vazifa — satira. Konnotativ ma’nolarning o‘zgartirilishi, masalan «undeserving poor» ifodasining ironik ishlatilishi, jamiyatning ikki yuzliligini ko‘rsatadi. Uchinchi vazifa — g‘oyaviy tanqid. Konnotatsiyalar orqali Shou sinfiy chegaralarning shartli ekanini ta’kidlaydi. To‘rtinchi vazifa — tomoshabin bilan madaniy shartnoma, ya’ni tomoshabin o‘z madaniy bilimiga tayanib, matnning yashirin ma’nolarini anglaydi.

Bu vazifalar madaniy kognitsiya nuqtayi nazaridan ham tushuntirilishi mumkin. Sharifian yondashuvida madaniy sxemalar jamoa a’zolari uchun umumiy bilim tizimi sifatida ishlaydi [1]. Shou bu umumiy bilimdan foydalanib, tomoshabin kutgan ma’noni qasddan buzadi va shu orqali kulgi hamda o‘ylash uchun sabab yaratadi. Shu ma’noda madaniy konnotatsiya dramaturgning tomoshabin bilan o‘ynaydigan o‘yini vositasi hisoblanadi.

TARJIMADA MADANIY KONNOTATSIYALAR

Madaniy konnotatsiyalarni tarjima qilish eng murakkab muammolardan biridir, chunki ular tilning o‘ziga emas, balki madaniyatga bog‘liq. Jia tadqiqotida dialekt qiymatini tarjimada uzatish yo‘llari tahlil qilingan va dialektning ahamiyati faqat ijtimoiy-madaniy assotsiatsiyalar bilan chegaralanmasligi

ko‘rsatilgan [3]. O‘zbek tarjimoni uchun muammo shuki, ingliz sinfiy tizimi va uning til belgilari o‘zbek jamiyatida to‘g‘ridan-to‘g‘ri muqobilga ega emas.

Tarjimon bir nechta yo‘ldan borishi mumkin. Birinchi yo‘l — ekzotizatsiya, ya’ni inglizcha realiyani saqlab, izoh berish, masalan, Kovent-Garden va Uimpol-strit nomlarini izohli tarjimada qoldirish. Ikkinchi yo‘l — madaniy moslashtirish, ya’ni sinfiy konnotatsiyani o‘zbek tilidagi ijtimoiy belgilar bilan almashtirish, masalan, shahar va qishloq nutqi yoki rasmiy va so‘zlashuv uslubi farqi orqali berish. Uchinchi yo‘l — izohli tarjima, ya’ni konnotatsiyani sharhda tushuntirish. Har bir yo‘lning o‘z afzalligi va yo‘qotishi bor: ekzotizatsiya manbaga sodiq, lekin o‘quvchiga ko‘proq yuk qo‘yadi; moslashtirish o‘quvchiga tushunarli, lekin madaniy rangni o‘zgartiradi.

Onomastik konnotatsiyalar uchun alohida usul talab qilinadi. «Doolittle» yoki «Undershaft» kabi ismlarni transliteratsiya qilganda so‘z o‘yini yo‘qoladi. Tarjimon izoh qo‘shishi yoki ismni ma’nosi bo‘yicha o‘zbekcha moslashtirishi mumkin. Birinchi yo‘l ma’noni saqlaydi, ammo matn oqimini buzadi, ikkinchisi esa ismning ingliz madaniy kodini yo‘qotadi. Shuning uchun tanlov asarning umumiy tarjima konsepsiyasiga bog‘liq bo‘lishi kerak.

PEDAGOGIK TAVSIYALAR

Tahlil natijalari tarjima va adabiyotshunoslik ta’limi uchun bir nechta tavsiyalar beradi. Birinchidan, Shou matnlarini o‘qitishda talabalarga madaniy konnotatsiyaga ega so‘zlarni aniqlash va ularning ijtimoiy ma’nosini tushuntirish topshirig‘ini berish foydali. Ikkinchidan, tarjima mashg‘ulotlarida bir xil parchani turli usullar bilan, ya’ni ekzotizatsiya, moslashtirish va izoh bilan tarjima qilib, natijalarni solishtirish mumkin. Uchinchidan, talabalarga madaniy sxemalar tushunchasini tanishtirish ularning konnotatsiyani tizimli tahlil qilishiga yordam beradi [1].

Shuningdek, tarjimonlar uchun konnotatsiyani aniqlash va uzatish tartibini ishlab chiqish mumkin. Birinchi qadamda so‘zning lug‘aviy ma’nosi aniqlanadi. Ikkinchi qadamda uning madaniy konnotatsiyasi va ijtimoiy ishorasi belgilanadi. Uchinchi qadamda bu konnotatsiyaning matndagi uslubiy vazifasi, ya’ni satira, xarakteristika yoki tanqid vazifasi aniqlanadi. To‘rtinchi qadamda tarjimon vazifani eng yaxshi saqlaydigan usulni tanlaydi. Bunday tartib tarjimon tanlovini ongli va asoslangan qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlil natijalari Shou dramalarida madaniy konnotatsiyalarning uch asosiy turi mavjudligini ko‘rsatdi. Sinfiy konnotatsiyalar, ya’ni «lady», «flower girl», «undeserving poor» va nutq shakllari orqali beriladigan ma’nolar, personajning ijtimoiy mavqeini belgilaydi va sinfiy tanqidni ifodalaydi [2]. Onomastik konnotatsiyalar personaj xarakteri haqida ixcham ishora beradi. Milliy-madaniy va tarixiy konnotatsiyalar esa urush, din va joy nomlari haqidagi madaniy sxemalarni o‘zgartiradi [1].

Bu uch turning o‘zaro bog‘liqligi ham muhim. Sinfiy konnotatsiya ko‘pincha joy nomi va ism orqali kuchayadi: Kovent-Garden va Uimpol-strit nomlari ikki xil ijtimoiy dunyoni ko‘rsatadi, personaj nomi esa uning xarakteriga ishora qiladi. Shu tariqa madaniy konnotatsiyalar bir-birini to‘ldirib, ko‘p qatlamli ma’no tizimini hosil qiladi.

Madaniy konnotatsiyalarning o‘zgarishi ham e’tiborga loyiq. Davr o‘tishi bilan so‘zlarning ijtimoiy ma’nosi o‘zgaradi: bir vaqtlar yuqori mavqe belgisi bo‘lgan ifoda keyinroq eskirgan yoki kulgili tuyulishi mumkin. Shu sababli bugungi o‘quvchi yoki tomoshabin Shou pyesalarini o‘qiganda ba’zi konnotatsiyalarni to‘liq his etmasligi mumkin va uning uchun tarixiy izoh zarur bo‘ladi. Bu holat tarjimada ikki qatlamli muammo tug‘diradi: madaniy masofa ham, tarixiy masofa ham.

Bundan tashqari, bir xil so‘z turli personajlar nutqida turlicha konnotatsiya olishi mumkin. «Lady» so‘zi Xiggins onasi nutqida tabiiy ijtimoiy toifa bo‘lsa, Eliza uchun u erishib bo‘lmas maqsad, Duli uchun esa ikki yuzlilik belgisidir. Shuning uchun konnotatsiyani baholashda so‘zning o‘ziga emas, balki uni kim, kimga va qanday vaziyatda aytganiga e’tibor berish zarur.

Tarjima nuqtayi nazaridan asosiy xulosa shuki, madaniy konnotatsiyalarni uzatishda to‘liq ekvivalentlik ko‘pincha mumkin emas va tarjimon uslubiy ustuvorlikni tanlashi kerak. Agar asosiy

maqsad Shou satirasini saqlash bo‘lsa, madaniy moslashtirish samaraliroq bo‘lishi mumkin; agar ingliz madaniy kodini ko‘rsatish asosiy bo‘lsa, ekzotizatsiya va izoh ma’qul. Bu tanlov tarjima o‘qitishda ongli muhokama qilinishi kerak [3], [4].

Tahlilning amaliy ahamiyati shundaki, u Shou matnlarini o‘qiyotgan har bir kishiga konnotatsiyani tizimli izlash yo‘lini beradi. Avval so‘zning ijtimoiy ma’nosi, keyin personajning nutqdagi mavqei, so‘ngra tarixiy va madaniy fon hisobga olinsa, matnning yashirin qatlamlari ochiladi. Bunday yondashuv nafaqat tarjimon va tadqiqotchi, balki rejissyor va aktyor uchun ham foydali, chunki sahnada so‘zning ohangi uning konnotatsiyasiga mos kelishi kerak.

Shu bilan birga, madaniy konnotatsiyalar tahlili o‘zbek o‘quvchisi uchun qo‘shimcha ahamiyatga ega. Ingliz sinfiy tizimi va uning til belgilarini o‘rganish o‘quvchiga o‘z madaniyatidagi ijtimoiy ishoralarni ham yangicha ko‘rish imkonini beradi, chunki har qanday jamiyatda so‘zlar ijtimoiy mavqe belgisi bo‘lib xizmat qiladi. Shu ma’noda Shou tahlili madaniyatlararo taqqoslash uchun ham asos bo‘la oladi.

Tadqiqotning cheklovlari mavjud. Maqolada pyesalarning to‘liq korpus tahlili o‘tkazilmagan va ulardan faqat tanlangan misollar ishlatilgan. Nazariy manbalar umumiy madaniy tilshunoslik va dialekt tarjimasi masalalariga bag‘ishlangan, Shou pyesalaridagi konnotatsiyalarga alohida yo‘naltirilgan tadqiqotlar esa cheklangan. Kelgusida pyesalarning o‘zbekcha va boshqa tillardagi tarjimalarini taqqoslab, konnotatsiyalar qanday uzatilganini aniqlash tavsiya etiladi.

XULOSA

Bernard Shou dramalarida madaniy konnotatsiyalar personaj xarakteristikasi, satira va g‘oyaviy tanqid vositasi sifatida ishlaydi. Sinfiy, onomastik va milliy-madaniy konnotatsiyalar tomoshabinning madaniy bilimiga tayanib, matnning yashirin ma’nolarini ochadi. «Lady» va «flower girl» so‘zlari, «Doolittle» va «Undershaft» kabi ismlar, shuningdek, joy nomlari va urush haqidagi tasavvurlar shu mexanizmning yorqin misollaridir.

Bunday konnotatsiyalarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda ekzotizatsiya, madaniy moslashtirish va izoh usullaridan foydalanish mumkin va tanlov asarning umumiy konsepsiyasiga bog‘liq. Madaniy konnotatsiyalarni uslubiy tahlil qilish Shou tilini chuqur tushunish va tarjima sifatini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusi tadqiqotlar korpus asosida va tarjimalarni taqqoslash orqali bu masalani kengroq o‘rganishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sharifian F. Cultural Linguistics: Cultural conceptualisations and language. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2017. (Cognitive Linguistic Studies in Cultural Contexts, vol. 8). xvii, 171 p.
2. Poorghorban Y. Indoctrination of Victorian Class Identity: Arnold and Shaw; Beyond Victorian Class Struggles // Journal of Narrative and Language Studies. 2021. Vol. 9, No. 16. P. 21–33. Manba: https://www.nalans.com/index.php/nalans/article/download/402/181/1565 (kirilgan sana: 16.11.2026).
3. Jia [muallif ismi-sharifi tekshirilishi kerak]. Understanding the mediation of dialectal value [to‘liq sarlavha tekshirilishi kerak] // Babel. 2022. DOI: 10.1075/babel.00270.jia. Manba: https://lwc1.benjamins.com/catalog/babel.00270.jia (kirilgan sana: 16.11.2026).
4. Navruzova N. X. [to‘liq sarlavha tekshirilishi kerak; konnotativ ma’no haqida] // Edinres. 2022. DOI: 10.53885/edinres.2022.7.7.017.